

Oponentský posudek k diplomové práci Bc. Evy Kovářové

„*Role tělesného postižení v partnerském vztahu (Medicínská antropologie)*“

Vedoucí práce: doc. MuDr. Jiří Šimek, CSs.

FHS UK

Vypracoval Mgr. Jaroslav Klepal (19.01.2010)

Předmětem diplomové práce Evy Kovářové jsou dopady fyzického postižení na partnerský život a jejich vnímání samotnými postiženými. Autorka se vybírá, aby prozkoumala pro ni do té doby „neznámou zemi“ tělesného postižení, kterou chce ve stejném momentu obydlet jednak zkušeností postižených, a jednak i analytickým ústrojím medicínské antropologie (moment, který je na předivu předkládané práce nejsilnější a jistě nejzajímavější). V úvodu ale nečekejme ani formulaci výzkumného problému, ani konkrétní otázku, které by popoháněly a usměrňovaly autorčinu analytickou cestu. Nečekejme například problematizaci identit postižení, hybridních subjektivit těl-voziků, procesů medikalizace intimního života, ale spíše ostýchavou potřebu „nahlédnout do světa partnerského páru, kde jeden z partnerů je zdravý, chodící a druhý těžce tělesně postižený, odkázaný na používání vozičku – vozičkář, jehož tělesné postižení není vrozené, ale získané či rozvinuté až v průběhu života.“ (s. 7)

Na svou cestu za porozuměním partnerskému soužití postižených se chce autorka patřičně teoreticky vybavit. Jejím „teoretickým rámcem“, jak to sama nazývá, je fenomenologie a fenomenologicky orientovaná antropologie. Fenomenologický přístup volí především z toho důvodu, že centruje svůj zájem na „jedinečnou žitou zkušenost, která teprve má být východiskem pro další zkoumání a závěry“ (s. 8), a také na tělesnost jako „výchozí bod lidské existence a zároveň její omezení.“ (ibid.) Obrací se především na Jana Patočku a jeho úvahy o vrženosti subjektu do světa prostřednictvím tělesnosti a o nepřírozenosti vědeckého modelu světa (s. 9), který roztrhl přirozenou jednotu těla/myšli, a tělo zvěčnil. Svým způsobem udiví, že autorka pomíjí úvahy Maurice Merleau-Pontyho, jejichž inspirace pro teoretický rámec se vehementně nabízí (a to i z důvodu, že antropologické texty, které se autorka v práci snaží zaměstnat, z Merleau-Pontyho čerpají). Shrneme-li spolu s autorkou teoretický rámec práce, „člověk je prostě jednota duše a těla“ (s. 10), nicméně v moderním světě je tato jednota násilně rozparcelována.

Úvodní teoretický rámec působí značně skicovitě, snad i z tohoto důvodu se k teoretickému vymezování autorka vrací i v úvodu své hlavní, empirické kapitoly *Těžce tělesně postižený člověk – změna tělesná, duševní a sociální v kontextu partnerství se zdravým, chodícím člověkem*. Zde teoretická východiska nabývají silnějších kontur, především díky antropologickým příkladům tematizujícím tělesnost (Csordas, Schepers-Hughes a Lock, Murphy). A mnohem silněji zde vystupuje i biomedicína jako hlavní prostředek obrany šovinistického dualismu těla a duše (s. 15 – 22), který chce autorka překonat. Zde však podle mého názoru autorka nedostatečně uchopuje fenomenologický přístup, jak je rozvíjen v současné sociální antropologii, či konkrétněji v medicínské antropologii. Cílem totiž není smést tzv. falešné dichotomie (to koneckonců jde perem a papírem velice těžko), ale dokumentovat a analyzovat, jak jsou ustanovovány, naturalizovány a uplatňovány. Mělo by nám jít o tělesné způsoby pozornosti (somatic modes of attention), jak zdůrazňuje autorkou citovaný Thomas Csordas, tedy o odhalení procesů objektivizace žité zkušenosti

prostřednictvím určitých praktik, reprezentací či diskurzů, spíše než o ‚ideologii‘, které, zdá se, autorka dává přednost.

Důraz na fenomenologický přístup lze svým způsobem považovat i za pozvání k etnografii. Nicméně autorka nenabízí etnografii tělesného postižení v rámci partnerského vztahu, jak by se mohlo zdát i jak by bylo očekávatelné. Neprovází nás každodenností postižení v domácnostech, nemocnicích a rehabilitačních zařízeních, sdruženích paraplegiků či církevních komunitách, tedy místy, ve kterých se vrženost do světa prostřednictvím tělesnosti uskutečňuje, ale otevírá nám svět postižení skrze formální rozhovory, které vedla s pěti vozíčkáři a dvojicí jejich partnerů ne-vozíčkářů (s. 13-15), scientistně označenými jako „vzorek“. Domnívám se, že pokud by autorka volila spíše zúčastněné pozorování, byla by více zdrženlivá k ‚umělosti‘ dualismu těla/mysli, více pozorná k procesům ustanovování, uplatňování a zakoušení této dichotomie, a konečně i více přichýlená k metodologickému imperativu vtělené zkušenosti jako východiska analýzy.

Empirickou část práce (2. kapitola) lze považovat za nejzdařilejší. A to nejen v plastickém vyobrazení důležitých témat hrajících roli v partnerském vztahu mezi vozíčkářem a ne-vozíčkářem jako jsou důvěra, autonomie, sexualita, rodičovství, ale i v ‚dialogičnosti‘, která spočívá na propojenosti výpovědí informantů s odbornými texty (antropologickými, sociologickými, psychologickými a filozofickými) a autorčinými dílčími analytickými úvahami. Tato vrstevnatá čtivá část přivádí autorku k hlavnímu zjištění práce – zaprvé kvalita partnerského vztahu je závislá na rovnocennosti partnerů, a to i přes „skutečnost, že jeden z partnerů je těžce tělesně postižený“ (s. 83); zadruhé existence těžkého fyzického postižení „nedosahuje v partnerském vztahu takové důležitosti, jakou mají jiné záležitosti, které jsou v kontextu partnerského vztahu řešeny, a které jsou stejné jako u partnerství zdravých lidí.“ (ibid.).

Ačkoli autorka usiluje o zavržení dualismu těla/mysli, je to právě tato empirická kapitola, ve které v konfrontaci s výpověďmi svých informantů tento dualismus nechtíc reprodukuje, což signalizuje řazení podkapitol – *Tělesná oblast*, *Duševní oblast*, *Sociální oblast*. V textu příliš nevidíme, jak a za jakých podmínek jsou tyto oblasti ustanovovány prostřednictvím vtělené zkušenosti. Spíše se tyto oddělené (i když provázené) oblasti jakoby z ničeho nic objevují, jsou dopředu danými ‚černými skříňkami‘, které mají vysvětlovat a třídit, namísto aby byly ‚dány do závorek‘. V tomto ohledu tak autorčin přístup není nutně odlišný od završované biomedicíny, neboť ta je schopna tyto oblasti také neustále odlišovat a souvztažňovat, včetně postulování vlivu duševní a sociální oblasti na tělesnou (například v konceptu somatizace).

Celkově lze považovat práci za hodnotnou sondu do života s postižením, která ve svém důsledku může přispět k nahlodání obecně rozšířených stereotypů (především týkající se sexuality a rodičovství). Z formálního hlediska je práce velice pečlivě zpracovaná; obsahuje všechny náležitosti kladené na tento typ práce včetně přehledné strukturace textu a jednotného citačního úzu a bibliografie. Snad jen příliš učebnicové uvádění letopočtů u v práci zmiňovaných filozofů (pro vlastní text nedůležitých) a obecný podtitul, navíc uzávorkovaný, mohou působit rušivě.

Diplomovou práci Evy Kovářové doporučuji k obhajobě s návrhem hodnocení: velmi dobře (2).

V Praze 19.01.2010
Jaroslav Klepal